

УКРАЇНА І АРАБСЬКІ КРАЇНИ: ЗДОБУТКИ І ПРОБЛЕМИ СПІВРОБІТНИЦТВА

СКОРОХОД Ю.С.,
кандидат історичних наук,
доцент

*Інститут
міжнародних відносин
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка*

Близькосхідна політика України доби незалежності пройшла досить складний шлях свого становлення. Не в останню чергу це було пов'язано із непростим і, до певної міри, суперечливим процесом становлення зовнішньої політики України в цілому, пошуком нашою державою свого місця та ролі в сучасній системі міжнародних відносин.

Україна, в силу дії цілої низки чинників, опинилася перед необхідністю вирішення дилеми “Схід чи Захід”, яка трансформувалася по суті у вибір пріоритетного вектора зовнішньої політики. Підхід до формування курсу України в рамках системи відносин по осі Схід – Захід тривалий час визначався багато в чому формулою: чи Захід (з подальшою інтеграцією до європейських структур і відповідно згортанням відносин з Росією та СНД), чи Євразія (кооперація з Росією та країнами-членами СНД і, відповідно, охолодження відносин із Заходом). Такий підхід не тільки перетворював пошук шляхів формування зовнішньополітичного курсу в різновид альтернативи, але й не відповідав геостратегії України, яку реально визначають “три основні вектори зовнішньополітичних взаємодій, які зумовлюють ту чи іншу конфігурацію пріоритетів країни”¹. Це євразійський, західний (включаючи США) та південно-східний (включаючи арабські країни). На практиці в період свого становлення близькосхідна політика України була залежною від українського курсу на західному напрямку і по суті ґрунтувалася на принципі “не нашкодити розвитку відносин з країнами Заходу”. Зазначимо, що такий підхід протягом певного часу був домінуючим і при формуванні зовнішньої політики Російської Феде-

рації, що спричинило появу такого феномену як “залишення” Росією Близького Сходу, суть якого полягала в істотному згортанні зв’язків із традиційними арабськими союзниками колишнього Радянського Союзу та суттєвому зниженні ролі Москви в процесі вирішення ключових проблем регіону. На наш погляд, є всі підстави розглядати намагання України в перші роки своєї незалежності сконцентрувати увагу в близькосхідному регіоні насамперед на розвиткові відносин з союзниками США (зокрема, з Ізраїлем) як спробу не стільки утвердитися на Близькому Сході, скільки як прагнення зміцнити свої позиції на Заході. Наслідком такого підходу стала поява певних протиріч між політичними цілями та економічними інтересами України в близькосхідному регіоні. Останнє знайшло свій вияв у відмові нашої країни (під тиском Ізраїлю та США) від поставок турбін Ірану², у надто обережній (якщо не повністю інертній) політиці щодо Іраку, що призвело до того, що Україна опинилася по суті за межами, започаткованої в 1996 р. програми ООН для Іраку “Нафта в обмін на продовольство” тощо. Не дивлячись на певні прорахунки, основне завдання, що стояло перед українською близькосхідною політикою початкового етапу її становлення, яке полягало в утвердженні України в якості суб’єкта міжнародних відносин в близькосхідному регіоні та формуванні договірно-правової бази та механізмів співробітництва з арабськими країнами на двосторонній основі, було досягнуто.

Можна стверджувати, що сьогодні розпочався новий етап у розвитку української близькосхідної політики, суть якого полягає в пошуку найбільш адекватних та оптимальних шляхів реалізації значного потенціалу відносин України з країнами Арабського Сходу, в утвердженні нашої країни в якості постійної величини в близькосхідному регіоні. При чому, на відміну від Росії, політика якої з середини 1990-х років орієнтована на “повернення” на Близький Схід, активізація української діяльності в близькосхідному регіоні зумовлена дещо іншими причинами. Російська близькосхідна політика багато в чому є похідною як від глобального курсу Москви, спрямованого на протидію спробам становлення однополюсного світу і, відповідно, на утвердження багатопольусної структури системи міжнародних відносин, так і від російської політики в Центральній Азії та Закавказзі, оскільки вона, попри інше, покликана попередити ймовірність поширення впливу близькосхідних країн на колишні радянські республіки у південній зоні пострадянського простору. Активізація діяльності України на Близькому Сході, не дивлячись на те, що поки що Україна не має остаточно визначеної та деталізованої концепції своїх національних інтересів на Близькому Сході, ґрунтується на визнанні наявності своїх інтересів в цьому регіоні, які виз-

начаються безпосередніми потребами країни (створення максимально сприятливих умов для сталого економічного зростання та зростання життєвого рівня населення) та необхідністю забезпечення її національної безпеки. Такий підхід дає змогу нашій країні визначати структуру своїх пріоритетів (і, відповідно, завдань) в близькосхідному регіоні функціонально.

В цьому контексті можна виокремити низку довготермінових цілей і завдань, на досягнення яких мають бути спрямовані зусилля України на Близькому Сході:

- забезпечення гарантованого та постійного доступу до близькосхідної нафти (шляхом формування системи відповідних договорів);
- завоювання постійних ринків збуту для українських товарів. Це завдання уявляється завданням надзвичайної ваги з огляду на товарну структуру нашого експорту. Його основу складає продукція, яка орієнтована на ринки із нестійким попитом, надмірною пропозицією, і, відповідно, жорсткою конкуренцією, а в деяких випадках і невигідними умовами торгівлі: металопродукція, мінеральні продукти та хімія. В той час як питома вага машинобудування в загальній структурі українського експорту є досить незначною³. Вирішення завдання докорінної зміни структури експорту шляхом неухильного зростання частки продукції машинобудівного комплексу передбачає і певну переорієнтацію географічної спрямованості експорту на регіони, де домінує індустріальна модель розвитку, оскільки Україна є сьогодні більш конкурентоздатною на рівні саме індустріальних, а не високих технологій. Ринки арабських держав уявляються досить перспективними в цьому контексті. Це пов'язано з досить високою ступінню взаємодоповнюваності економік України та більшості арабських країн; відносно високою конкурентоздатністю українських товарів в цьому регіоні; наявністю в деяких країнах Арабського Сходу певного прошарку кваліфікованої робочої сили, яка має не тільки навички роботи з нашою технікою (насамперед, фахівців, підготовлених в навчальних закладах колишнього СРСР), але й може стати опорою при освоєнні імпортованих з України технологій; зацікавленістю керівництва ряду близькосхідних держав в розвитку взаємовідносин з нашою країною, насамперед, в торговельно-економічній сфері тощо. Однак, поки що для торгівлі України з державами Арабського Сходу притаманна структура експорту, яка вже набуває характеру "традиційної". Зокрема, металопродукція складає до 80% українського експорту в Єгипет, від 75% до 90% (в різні роки) – в Кувейт, 75% – в Йорданію, 90% – Сирію. Таким чином, в найближчій перспективі нагальною потребою для України є істотна трансформація структури експорту в арабські країни шляхом

нарощування частки машинобудування, а також високотехнологічних галузей промисловості, які є вже сьогодні конкурентоспроможними (насамперед, літакобудування, суднобудування);

збереження провідних позицій в сфері транспортних послуг. Газо-транспортна система України за своєю довжиною, протяжністю та потужністю є другою в Європі (після Росії). В умовах загострення боротьби за маршрути транспортування енергоносіїв (деякі варіанти, проекти суперечать українським інтересам) Україна повинна активізувати свою політику в близькосхідному регіоні з метою збереження та зміцнення (шляхом реалізації проектів транспортування близькосхідної нафти та газу через українську територію) своєї ролі в сфері транзиту енергоносіїв в Європу;

зростання обсягів арабських інвестицій в економіку України;

встановлення відносин з деякими арабськими центросиловими країнами на кшталт "особливих". Вирішення цього питання вимагає виваженого і відповідального підходу, оскільки, як показує наш власний досвід, встановлення такого типу відносин з тією чи іншою країною без відповідного всебічного аналізу ймовірних наслідків такого кроку може стати чинником, який гальмує розвиток відносин з іншими країнами регіону, створює за деяких обставин певні перешкоди на шляху реалізації інтересів України на Близькому Сході.

Умовно можна виокремити принаймні чотири групи арабських країн, які мають бути включені в сферу пріоритетних інтересів української зовнішньої політики, а саме:

1. Нафтовидобувні країни Арабського Сходу, що диктується нагальними економічними потребами України (на Близькому Сході сьогодні зосереджено 70% світових розвіданих запасів нафти та 25% газу);
2. Регіональні "центри сили" на Арабському Сході, налагодження зв'язків з якими, певною мірою, дозволило б Україні, спираючись на встановлені тісні зв'язки, розширити свій вплив в регіоні (насамперед, Єгипет та Сирія);
3. Колишні арабські союзники Радянського Союзу, в яких потенційно Україна має своєрідні точки опори, які були закладені в попередні часи політикою СРСР;
4. Країни, які об'єктивно зацікавлені в розвитку відносин з Україною (насамперед, в економічній та торговельній сферах), в налагодженні економічного та технічного співробітництва, і які є платоспроможними (наприклад, Ліван).

Динаміка українсько-арабських торговельно-економічних відносин за останні три роки свідчить про те, що політика України стосов-

но держав, які можуть умовно бути віднесені до вищеназваних чотирьох груп, стала більш збалансованою. Це засвідчує аналіз відносин нашої країни з 9 арабськими державами (Алжиром, Єгиптом, Іраком, Йорданією, Ліваном, Лівією, Об'єднаними Арабськими Еміратами (ОАЕ), Саудівською Аравією, Сирією), які є найбільшими нашими торговельними партнерами і того ж репрезентують всі чотири окреслені вище з огляду на українські інтереси групи арабських країн. До середини 1990-х років найбільш динамічно торговельно-економічні відносини України розвивалися з Єгиптом, Сирією та Алжиром, сумарний товарообіг з якими на 1998 р. складав 558,93 млн. дол. США, що становило майже 77,7% від загального товарообігу вищеназваних 9 арабських держав. Домінуючі позиції в структурі загального товарообігу України з 9 арабськими державами належали Єгипту та Сирії (товарообіг яких з Україною відповідно складав 237,63 млн. дол. та 212,5 млн. дол. або ж 33,03% та 29,54%). Частка Алжиру (108,8 млн. дол.) становила 15,13%. В той час як товарообіг України з країнами першої групи, зокрема Саудівською Аравією та ОАЕ в 1998р. відповідно становив 30,5 млн. дол. та 35,3 млн. дол., що становило 4,24% та 4,9% від загального товарообігу, а з країнами третьої групи – зокрема, Іраку та Лівії – 2,5 млн. дол. та 1,2 млн. дол. або ж 0,34% та 0,17%. На 2001 р. ситуація істотно змінюється. Частка Єгипту, Сирії та Алжиру в структурі загального товарообігу України з 9 арабськими державами зменшується до 43,42% (Єгипет – 16,62%; Сирія – 13,5%, Алжир – 13,3%). Однак ці показники не свідчать про значне падіння обсягів товарообігу цих трьох арабських країн з Україною, а швидше про стабілізацію обсягів на певному рівні при відсутності тенденції до їх істотного зростання. Загалом товарообіг України з Єгиптом, Сирією та Алжиром в 2001 р. становив 579,22 млн. дол. (що на 20,29 млн. дол. більше порівняно із 1998 р.). Незначне зростання показників було забезпечено збільшенням обсягів товарообігу України з Алжиром до 177,52 млн. дол. при одночасному їх зниженні з Єгиптом (221,7 млн. дол.) та Сирією (180 млн. дол.). Зростання товарообігу України з арабськими країнами протягом останніх трьох років (причому майже вдвічі – з 719,33 млн. дол. в 1998р. до 1 333,79 млн. дол. в 2001 р.) відбулося за рахунок активізації відносин з такими арабськими країнами як Ірак (товарообіг досяг цифри в 293,1 млн. дол., що склало 21,97%), Лівія (104,5 млн. дол. або 7,83%), Саудівська Аравія (126,6 млн. дол. або 9,49%), ОАЕ (120,75 млн. дол. або 9,05%) і до певної міри Йорданія (зріс з 16,8 млн. дол. в 1998 р. до 47,1 млн. дол.).

Таким чином, останні роки засвідчили започаткування нового етапу в близькосхідній політиці України, що дає підстави сподіватися

на те, що потенціал наших відносин з арабськими країнами, про який сказано вже досить багато науковцями, нарешті ефективно буде реалізовано.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Ukraine 2000 and beyond: Geopolitical Priorities and Scenarios of Developments. – Kyiv: National Institute for Strategic Studies, 1999. – P. 24.
- ² Внаслідок відмови від поставки турбін Ірану Україна втратила за різними оцінками від 400-500 млн. дол. (при оцінці виходили із того, що Бушерська АЕС потребує одразу чотирьох енергоблоків) до 1,4 млрд. дол. (враховуючи при цьому ще й втрачену можливість приєднання до інших енергетичних контрактів в Ірані). (День. – 1998. – 4 квітня).
- ³ Національна безпека і оборона. – 2000. – № 6. – С.17, 23.

Надійшла до редакції 09.01.2003